

Славка Керемидчиева (София, България)

ЗА НАРОДНОТО ЗНАЧЕНИЕ НА ДУМАТА ХРАБЪР

Съвременният български книжовен език е съхранил старобългарското прилагателно *храбръ* и производните му имена. Тази старинна праславянска дума и до днес се среща във всички славянски езици: руски *храбрый* от стб., украински *хоробрий* и *храбрый*, полски *chrobry*, чешки *chrabrý*, словенски *hráber*, сърбохърватски *hrabar*. .¹

В речниците на българския език нейното тълкуване показва, че тя назовава субект, 'който проявява мъжество пред опасности и в борба; юначен, смел, сърцат, решителен'², 'юначен, безстрашен, богатир, витяз'³. Производното от *храбръ* съществително име *храброст* има в книжовния език значение 'юначество, юначина, безстрашие, сърцатост, смелост, решителност, неустрашимост'⁴, т. е. назовава 'качество или проява на храбръ'⁵. Подобни на тези значения разкриват тълковните и етимологичните речници и на останалите езици от славянския свят⁶.

В българските народни говори думата *храбръ* се среща сравнително рядко, което би могло да води до предположението, че тя вероятно е запазена предимно по книжовен път и днес има повече книжовен характер и употреба. В Архива на „Българския диалектен речник“ обаче се открива пример и за народна употреба на тази дума в песен от Добричко: *Сндш си ѝ душѣл храбрум ѝунак*. .⁷ Л. Каравелов⁸ я е засвидетелствувал също в народопесенен материал: *Да стретиме Фила Мацарина, // твоя тества, храбраго юнака*. Тези два и още единични примери от Банско (вж. по-нататък) заедно с цитирания от К. Куев⁹ илюстративен материал в неговото

¹ Младенов, Ст. Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. С., 1941, с. 671.

² Български тълковен речник. С., 1976, с. 1029.

³ Героу, Н. Речник на българския език. Т. 5. С., 1978.

⁴ Пак там.

⁵ Български тълковен речник, с. 1029.

⁶ Вж. напр. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка. Т. 4. М., 1964—1973; Караџић, В. Српски рјечник. Београд, 1898; Везлај, Fr. Etimološki slovar slovenskega jezika. Т. 1. Ljubljana, 1976; Нолуб, J. Etymologický slovník jazyka českého. Praha, 1952; Slovník slovenského jazyka. Т. 1. Bratislava, 1959; Karłowicz, J., A. Kryński, W. Niedźwiedzki. Słownik języka polskiego. Т. 1. Warszawa, 1900; Miklosich, Fr. Lexicon paleoslovenicograeco-latinum. Vindobonae, 1862—1865.

⁷ СбНУ, 10, 1894, с. 8.

⁸ Каравелов, Л. Памятники народного быта болгар. Ч. 1. М., 1861, с. 72.

⁹ Куев, К. Иван-Александровият сборник от 1348 г. С., 1981, 182—195.

изследване съставят обема на материала, в който е регистрирана употребата на *храбър* в народните говори (според Архива на „Българския диалектен речник“).

В старинния родопски диалект на Ропката (селата Павелско, Хвойна, Малево и Орехово, Смолянско) се натъкваме на една, макар и не особено честа, но интересна употреба на *храбър*, при това с разширена семантична сфера на думата. За разлика от книжовния език и споменатите по-горе народни говори, където при тълкуването на думата се изтъкват и подчертават преди всичко нравствени качества, то тук думата е развила допълнителни значения, при които се акцентува най-вече върху физическите достойнства на носителя на този признак. От приведените по-долу примери се вижда, че прилагателното име *храбър* в този диалект се използва в значение на 'силен, издръжлив, як; сръчен; работлив':

Бѣх млдгу храбра мумѧ. Храбра бѣх, че бѣх прѧва, убава, здрѧва. Здрѧф чил'ѧк — на н'ѣму вѧкат храбѣр.

Така и абстрактното съществително име *храброст* в говора означава качествата 'якост; издръжливост; работливост':

Снѧга ѧма, сѣрце ѧма, храбрус ѧма — млдгу рѧбути.

Трябва да се отбележи, че *храбѣр* служи за назоваване и на животни, носители на изброените по-горе качества:

Хрѧбѣр кѧн' — на ѧѣ завѧйк'. Хрѧбѣр кѧн — тѧч'ѣ млдгу кудѧ гу в'ѧтѣр нѧси. ѧмахме вѧлуве млдгу хрѧбри — ур'ѧха млдгу. Хѧубавѣт кѧн' ѧе хрѧбѣр, на ѧѣ пѧйтѧч'ѣф, гѣрбаф. Мѧѣѣ вѧл ѧе млдгу хрѧбѣр, пу млдгу урѣ и трѧпе вѧчи. ѧмах млдгу хрѧбѣр кѧн', сѧлѣн, ѧѣдѣр.

Причината за увеличаването на семантичния обем на думата и появата на нейни нови значения в случая трябва да се търси в подчертаването на онзи съществен признак, който прави възможно сближението на представите и оттук разширява значението на думата¹⁰. Примерите от село Орехово ясно показват, че в народното съзнание понятието за 'смел, безстрашен' естествено се свързва с представата за 'силен, едър, як, здрав, издръжлив':

Хрѧбрѣн каквѧ да гу ѧе стрѧх, слѧбѣн гу ѧе стрѧх. ѧмах млдгу хрѧбѣр кѧн', сѧлѣн, ѧѣдѣр.

Така естествено и постепенно думата обогатява своето семантично поле и започва да се употребява при назоваването не само на нравствени, но и на физически качества.

По отношение на степента на разпространение и честотата на употреба на думата *храбѣр* трябва да се каже, че тя се среща сравнително рядко, и то предимно в речта на най-възрастното поколение. У средното и младото поколение (с незначителни изключения) под влияние на книжовния език думата е стеснила кръга на своите значения.

Че се отнася за стара форма и значение на думата, говори и обстоятелството, че наред с формата *храбѣр* у най-възрастни информатори е записан и вариант *хрѧбер* с екаво изяснение на вмъкната ерова гласна — явление, което не е присъщо на съвременното състояние на фонетичната система на говора на Ропката (с изключение на *ѧѣвер* наред с *ѧѣвѣр* 'лош, зъл, проклет').

Когато разглежда въпроса за името на старобългарския книжовник Черноризец Храбѣр, известният наш учен К. Куев¹¹ привежда многоброй-

¹⁰ А р н а у д о в, М. Предговор към книгата на М. Ев. Дабева „Епитети в българската народна песен“. С., 1939, с. 4.

¹¹ К у е в, К. Цит. съч., 191—195.

ни народни песни от различни региони на българското езиково землище, където е регистрирана употребата на *храбър* като лично име, например:

Изязди ми *Рабро* юнак,
изязди ми добра коня.

(с. Суходол, Софийско)

А бре, *Рабре*, ти бре, *Рабре*,
ни е дубре да са ѝ фалиш.

(Одринско)

Йой *Храбро* льо, млат ни главѐн,
млат ни главѐн, млат ни женен.
Сношти са я *Храбра* фалял . . .

(Малоазийско)¹²

В посочената от К. Куев народна песен от Разложко се открива интересен случай на разширена употреба на субстантивираното *храбър*:

Драго *рабро*, ти сдлунение,
като одиш често към Солуна,
.....
да дойдаа *рабровите* конѐ,
ден на паса, за нош да пукнаа¹³.

Според тълкуването на съставителите на сборника братя Молерови *рабро* тук е употребена в значение на 'любо; съпруг; мъж; младоженец', а *рабровите* означава 'мъжовите'.

С подобно значение — 'либе', са и следните примери от Банско, открити в Архива на „Българския диалектен речник“:

През ношч'а а фтрѐсло от стут. Зела да се тининѝка, та току вѝка:
„Сегà бàба на врах кàшча, утре бàба з дрàго *рàбро*, и-хи-хи, а-ха-ха.“¹⁴

Ага се искачѝх'
гòре на чердàци,
току те догледах'
на *рàброви* двори¹⁵.

Заемката от старобългарския език в румънски *hrăborie* е също субстантивирана форма със значение 'войска; война, сражение, бой, битка'¹⁶, а прилагателното *hărăbor* е с широк семантичен кръг: 'храбър, ловък, умел'¹⁷.

В дискусията за семантиката на думата *храбър* приведенният от говора на Ропката нов диалектен материал се явява в подкрепа на изказаното от К. Куев аргументирано предположение, че „Храбър е днешното Воин“¹⁸. Този извод К. Куев прави след обобщаването на многобройните факти от старите текстове и народопесенен материал, както и след като превежда гръцките синоними *στρατιώτης*, *μαχητής*, *πολεμιστής*: воин, войник, боец, борец, които в славянските текстове се превеждат ту с *ХРАБЪРЪ*, ту с *ВОИИЪ*¹⁹.

¹² Пак там, с. 192 (подчертаването е на К. Куев).

¹³ Молерови, Д. и К. Народописни материали от Разложко. СбНУ, 48, 1954, 162—163, 172 (цит. е по Куев, К. Цит. съч., с. 193 — подчертаването е на К. Куев).

¹⁴ СбНУ, 48, с. 198.

¹⁵ СбНУ, 48, с. 153.

¹⁶ Според Архива на „Българския етимологичен речник“.

¹⁷ Цонев, Б. История на българския език. Т. 2. С., 1934, с. 118.

¹⁸ Куев, К. Цит. съч., с. 196.

¹⁹ Пак там.

Според „Българския тълковен речник“²⁰ при тълкуването на тези синонимни думи на преден план се подчертават преди всичко ф и з и ч е с к и к а ч е с т в а 'сила, издръжливост, изключителна сила'. Именно с такива значения на прилагателното име *храбър*, да повторим отново, 'силен, як, сърчен; издръжлив; работлив' са регистрираните примери от родопския диалект на Ропката.

Примерите от Архива на „Речника на съвременния български език“ потвърждават, че и в художествената литература съществуват такива случаи на разширена употреба и значение на прилагателното име *храбър* и неговите производни:

Сдържайте си *храбро* пръстите, горските цветя да късате!²¹

и

Десницата му беше здрава, *храбра* и носеше могъщо царския си щит!²²

По-нататъшните изследвания на териториалните диалекти навярно ще прибавят още подобни примери на разширена и обогатена семантика на *храбър* и производните му имена в общобългарски план.

---

²⁰ Български тълковен речник, с. 60.

²¹ Димитров-Рудар, П. Сборник Хоро. С., 1955, с. 96.

²² Петканова, М. Царица Теодора. С., 1946, с. 10.